

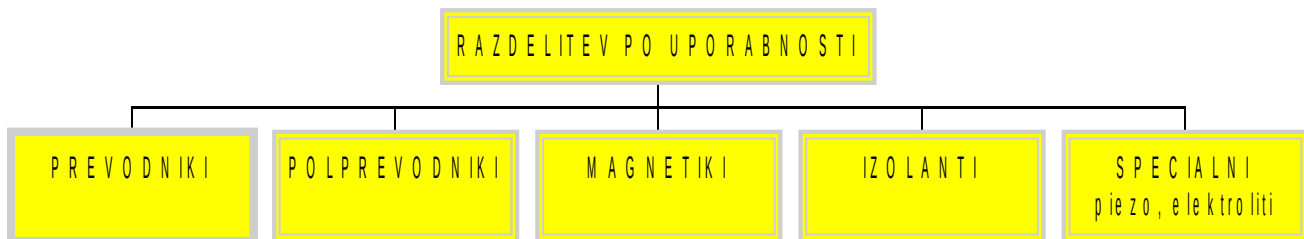
2. RAZDELITEV (RAZVRSTITEV) ELEKTROTEHNIČNIH MATERIALOV (FUNKCIJA, VRSTA, AGREGATNO STANJE)

- Razdelitev po funkciji materiala
- Razdelitev po uporabnosti
- Razdelitev po vrsti materiala
- Razdelitev po agregatnih stanjih

RAZDELITEV PO FUNKCIJI MATERIALA **Aktivni el. mat.**-direktno sodelujejo pri dogajanju elek. in magnetne narave: Vodnik, kontakt, uporovi materiali, katode, železna jedra, tuljave.

Vodenje elek. toka, odpiranje in zapiranje tokokrogov, pretvarjanje el. energije v toplotno, emitiranje e-, razdelitev mest z različnimi potenciali, vodenje magnetnega pretoka.

Konstruktivski materiali - mehanska povezava aktivnih mat. v funkcionalno celoto (ohišja, ročice, gredi itd.) **Pomožni materiali**: hladilna sredstva, laki, maziva, olja in dr.

RAZDELITEV PO VRSTI MATERIALA: **Kovinski mat.** -kovinski elementi + nekovinske primesi (C, N, O). **Zlitine** imajo več kovinskih elementov.

Keramični mat. so anorganski, nekovinski elementi (porcelan, abrazivi, emajli, stekla) in moderna keramika: (magnetni mat., neoksidna keramika, feroelektriki, monokristali)

Umetne mase so polimeri (organske verige ali mreže) in aditivi (polnila, mehčala, stabilizatorji)

Kompoziti -kombinacija več materialov v cilju bolj{ih lastnosti (sinergijski učinek)

elektronski mat. -uporabljamo jih v submikroskopski ali molekularni tehniki (molekule, monokristali, primesni atomi)

3. SUBMIKROSKOPSKA SUBMIKROSKOPSKA ZGRADBA SNOVI

Sile med atomi so električne narave. Atomi se povezujejo preko valenčnih e- v molekule.

Medatomska sila:

$$F = \frac{b}{r^n} - \frac{a}{r^m}$$

$n \neq m$

Lastnosti trdnin so odvisne od vrste atomov, ki jih sestavljajo in od njihovega gibanja; Submikroskopska zgradba je odvisna od narave vezi. Kovine-kovinska vez, keramika -ionska polimeri-kovalentan vez.

4. KOVINE-KOVINSKA VEZ

Atomi se povezujejo tako, da oddajo odvečne el. in se spremenijo v pozitivne katione, katerih zunanje lupine so zasedene. Oddani el. pripadajo celotni kovini kot oblak napolnjujejo prostor med kationi v kristalni mreži (odlična toplotna in električna prevodnost, kovinski sijaj, neprozornost).

5. KERAMIKA –IONSKA

Med atomi alkalne skupine periodnega sistema elementov (**H, Li, Na**)-v valenčni lupini imajo $1e^-$ in atomi halogenih elementov (F, Cl, Br)- v valenčni lupini imajo $2e^-$. Alkalni element odda odvečni e^- . atomu halogena in postane **kation**⁺, halogeni pa **anion**⁻.

6. POLIMERI-KOVALENTAN VEZ

nastopa pri elementih, ki so sosedi v periodnem sistemu (npr. kisik, ogljik, silicij itd). Atomi se ne morejo medsebojno povezati s kovinsko ali ionsko vezjo, saj bi morali oddati oz. prejeti po 3 ali 4 zunanje e^- , da bi napolnili zunanje lupine. Atomi si delijo zunanje e^- . Valenčna e^- sosednjih atomov se združita v par, ki pripada obema atomoma.

Primer je C (Z=6), ki ima $4e^-$ v zunanji lupini

7. SEKUNDARNE VEZI

- veze med dipoli (Van der Walsove vezi).
- DIPOL nastane takrat, kadar se središči pozitivnega in negativnega naboja ne ujemata
- dipoli so **permanetni** (asimetrične molekule) ali **inducirani** (polarizacija molekule v elektr. polju).

10. LASTNOSTI MATERIALOV V ELEKTROTEHNIKI (FIZIKALNE, MEHANSKE, TEHNOLOŠKE, ELEKTRIČNE, MAGNETNE, TOPLOTNE, KEMIČNE)

SPLOŠNE FIZIKALNE LASTNOSTI:

1. **gostota:**

$$\rho = \frac{m}{V} \left[\frac{kg}{m^3} \right]$$

2. **specifična teža:**

$$\gamma = \frac{G}{V}$$

3. **Tališče**, področja taljenja, točka mehčanja, kapljišče, v K -meja med trdnim in tekočim stanjem (ostra ali neizrazita pri amorfnih materialih)

4. **Vrelišče**: temp. v K, ki predstavlja mejo med tekočim in plinastim stanjem.

5. **Vpojnost za vodo.**

MEHANSKE LASTNOSTI

trdnost na: vlek, tlak, zvijanje(torzijo), upogibanje na enoto preseka pred zlomom (enota je Pa)

trdota je upor trdnega telesa proti prodiranju drugega trdnega telesa

modul elastičnosti E je napetost ($1N/m^2=Pa$), ki bi teoretično raztegnilo telo v Hookovem območju za 100%

trgalna meja je merjena v km. Je dolžina, pri kateri bi se nit, žica, vrvica, trak.. pretrgala zaradi nategovanja z lastno težo

žilavost (število upogibov neke pločevine ali število zavojev žice dokler se material ne prelomi.

TEHNOLOŠKE LASTNOSTI

Kakšne so sposobnosti materiala za obdelavo? Definicija je atributivna: **dobro, slabo, sprejemljivo, nesprejemljivo**
sposobnost deformiranja (**preoblikovanja**) v hladnem in toplem stanju (**valjanje, kovanje, zvijanje, izvlačenje, previjanje**)
sposobnost **litja**
oblikovanje z odrezovanjem
varjenje
lotanje

ELEKTRIČNE LASTNOSTI

- obstaja celi niz elek. lastnosti, ki jih bomo spoznali pozneje
- za vodnike je to lastna prevodnost (S/m), električna upornost (Ωm) in temperaturni koeficient upornosti (K-
- pri žici dolžine 1m in preseku

$$1mm^2 \rightarrow \frac{\Omega mm^2}{m}, \frac{Sm}{mm^2}$$

$$pri \rightarrow T = 20^{\circ}C$$

$$\rho \left(1 \frac{\Omega mm^2}{m} = 10^{-6} \Omega m \right) \quad 1)$$

$$\lambda \left(1 \frac{Sm}{mm^2} = 10^{+6} S / m \right)$$

MAGNETNE LASTNOSTI

okarakteriziramo obnašanje materiala v magnetnem polju

- permeabilnost
- magnetna krivulja
- koercitivna poljska jakost

TOPLOTNE LASTNOSTI

- Linearni koeficient raztezanja
- specifična toplota
- specifična toplotna prevodnost
- toplotna prestopnost
- temperaturni količnik

KEMIČNE IN FIZIKALNO-KEMIČNE LASTNOSTI

- topnost
- sposobnost spajanja z drugimi materiali
- obstojnost materiala proti atmosferskim in drugim vplivom (korozijska odpornost)
- sprememba strukture

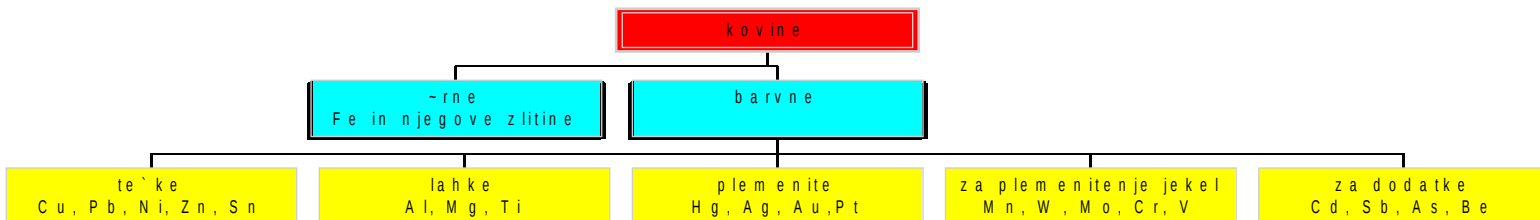
11. PREIZKUŠANJE IN NORMIRANJE MATERIALOV

- preskus po normah - standardih
- standardizacija je tehnična urejenost v državi in podjetju (sinonim za doseženo stopnjo gospodarskega razvoja)
- nacionalni (SIST, DIN, VDE, BS, GOST, UL); mednarodni (IEC, ISO, CENELEC, EN)
- posebni preskusi
- preskus materiala v izdelku (daje najboljšo sliko o materialu v konkretnem primeru)
- vpliv tržišča (cene in nabavne možnosti)

12. KOVINSKI MATERIALI

- osnovni pojmi (neprozornost, kovinski sijaj, dobra elek. in toplotna prevodnost, tehnološke sposobnosti litja, termomehanske obdelave, spajanje, kovanje)
- čiste kovine v kislinah zamenjajo vodik in tvorijo soli
- sproščajo e⁻ in tvorijo katione⁺
- kovine se pridobivajo iz rud (**metalurgija**)
- delitev: 1. po periodičnem sistemu in

2. PRAKTIČNA RAZDELITEV

13. ZGRADBA KRISTALA

- večina trdnih snovi je zgrajena v obliki kristalov
- kristal se sestoji iz osnovnih delcev (atomi, ioni, molekule) razporejenih v določenem redu. Ti gradijo homogeno (enородno) snov s ponavljajočimi se lastnostmi - KRISTALNO SNOV
- AMORFNE SNOVI v nasprotju z kristali ni urejenosti (steklo, vosek, saje)
- v kristalih opazimo elemente GEOMETRIJSKE SOMERNOSTI (somernost osi, somernostne ali zrcalne ravnine in obratno središče somernosti)

14. NASTANEK KRISTALOV

V talini imajo delci precejšno gibalno energijo

- pri ohlajanju je energija gibanja manjša in manjše so medatomske razdalje
- pri približanju drug drugemu začnejo vladati medsebojne sile, nastane **kristalizacijski kal** (nastane na najhladnejšem mestu-teh mest je več)
- iz kristala nastanejo posamezna kristalna zrna, ki so prostorsko različno orjentirana in so med sabo ločena s **kristalnimi mejami**

- če nastane samo ena kal in se razvije enako orientirani kristal govorimo o **monokristalu**

16. OHLAJEVALNA KRIVULJA ČISTE KOVINE

- zniževanjem temperature kovinske taline, začne pri temp. strjevanja prehod v kristalno stanje
- več čas strjevanja ostaja temperatura nespremenjena (zaradi sprostitve energije pri tvorbi kristalov)
- amorfne snovi nimajo te stopnice
- proces taljenja poteka po isti krivulji

17. OPISOVANJE KRISTALNIH RAVNIN IN SMERI

- za opisovanje uporabimo Millerjeve indekse
- v koordinatnem sistemu ravnina seka osi x, y in z v razdaljah x_1 , y_1 in z_1 .

$$h = \frac{s_1}{x_1}, k = \frac{s_1}{y_1}, l = \frac{s_1}{z_1}$$

- izvedemo tri prirejena števila h, k in l:

19. OBLIKOVALNOST, ANIZOTROPIJA, HLADNO PREOBLIKOVANJE, (DEFORMIRANJE), POPUŠČANJE

- pri hladnem preoblikovanju kovin (valjanje pločevine in vlečenje žice) nastopi usmerjena plastična deformacija in se pojavi anizotropija. Dosežemo **usmerjeno poravnavanje kristalov**
- usmerjeno poravnane kristale imenujemo **tekstura - kristalna tekstura**
- po pravilu bo kovina po hladnem preoblikovanju trša in trdnejša
- ***hladno preoblikovanje povzroča spremembo lastnosti in anizotropijo***
- hladno preoblikovanje kovine: **poveča električno upornost, kemično reaktivnost in energijo kristalne mreže**

20. POPRAVA KRISTALA

- V malo preoblikovanem materialu imamo premaknjene in malo deformirane kristalne mreže. Notranje napetosti v mreži so male. Z dodajanjem toplote so ioni bolj gibljivi. Premaknjenost in deformacije se odpravijo. Zgradba snovi se ne menja, oblika kristalov se ne menja.
- poprava kristala menja fizikalne lastnosti
- električna prevodnost dobi isto vrednost, mehanske lastnosti se ne menjajo

21. REKRISTALIZACIJA

- pri močno hladno preoblikovalnih materialih razen močnih deformacij se tudi porušijo kristali
- s segrevanjem se kristali vrnejo v prvotne oblike in drobci razdrobljenih kristalov dobijo vlogo kristalizacijske kalii, ki omogoča **rast** novih kristalov
- čim večje so bile deformacije pri hladnem preoblikovanju, toliko bolj zrnato strukturo dobimo
- **rekristalizacija je proces nastajanja novih kristalov pri isti vrsti mreže**
- posledice hladnega preoblikovanja so odpravljene, material je ponovno mehak in je mogoče ponovno preoblikovanje
- rekristalizacija se začne pri zadostnem dovodu toplote in obstajajo temperature, ki karakterizirajo energetska stanja

22. SESTAVLJENI MATERIALI, ZLITINE (LEGURE)

- čiste kovine zelo težko pridobivamo
- zlitine so zmesi dveh kovin ali kovin in nekovin v trdem stanju
- sestavine zlitine so **komponente**
- skupnost vseh komponent v zlitini je **sistem**
- svinec in kositer sta komponenti, ki sestavljata **binarni sistem**
- razmerje mešanja komponent A:B imenujemo koncentracija
- npr.: koncentracija neke zlitine svinec-kositer 60/40 pomeni: V 100g te zlitine je 60 g svinca in 40 g kositra.
- trdota, raztezki, trdnost, el. in toplotna prevodnost zlitin so drugačne kot pri čistih kovinah
- lastnosti zlitin so funkcija vrste in količin komponent lahko izdelamo spec. kovinske materiale: narjavna ali nemagnetna jekla

23. POSEBNE LASTNOSTI BINARNIH SISTEMOV

- zlitine, ki tvorijo zmesne kristale imajo lastnosti, ki jih ne moremo pričakovati kot kombinacijo lastnosti obeh komponent
- zlitina Ag-Au se uporablja v kontaktni tehniki
- za vodnike, ki morajo prehajati skozi stekla raztezni koeficient mora biti prilagojen steklu. To so zlitine Fe-Ni (invar), Fe-Ni-Cr, Fe-Ni-Co

24. ŽELEZO IN ZLITINE ŽELEZA

- železo ima izredno tehnično in gospodarsko pomembnost:
- železne rude se na lahek način predalojo v tehnične mater.
- lahko litje in obdelovanje
- z legiranjem in toplotno obdelavo se spreminjajo in razvijajo
- feromagnetizem je bistvenega pomena v elektro tehniki
- v metalurgiji železo delimo v odvisnosti od količine C: na jekla (do 2%) in surovo železo-grodlje (nad 2%)
- najvažnejša skupina železnih materialov so jekla. Delimo jih na:

- po načinu izdelave na: Siemens-Martinovo (SM) jeklo, Thomasovo konvertorsko jeklo, elektro-jeklo in jeklo iz kisikovega konvertorja,
- kvaliteti: navadna, kvalitetna in plemenita
- kemični sestavi na: nelegirana, malo legirana (do 5%) in močno legirana (nad 5%). Legirab+na jekla imenujemo po elementu, s katerim ga legiramo: krom-nikljevo jeklo, silicijevo jeklo, wolframovo
- po uporabi: konstrukcijska jekla, orodna jekla in jekla s posebnimi lastnostmi

25. JEKLA S POSEBNIMI FIZIKALNIMI LASTNOSTMI ZA ELEKTROTEHNIKO

- posebne magnetne lastnosti
- posebne lastnosti raztezanja

26. JEKLA S POSEBNIMI MAGNETNIMI LASTNOSTMI

- trajni magneti-legirani s Cr, Cr-Co, Al-Ni, Al-Ni-Co, Cr-V in pd.
- mehko magnetni materiali (dinamo in transformatorska pločevina za prenos moči ali signalov), magnetna jeklena litina za električne stroje, jekla za kovanje, za magnetne zaslone in sl.)

27. BAKER IN BAKROVE ZLITINE

28. ALUMINIJ IN ZLITINE

29. UPOROVNI MATERIALI

30. MATERIALI ZA KONTAKTE

31. RAZDELITEV MAGNETNIH MATERIALOV

32. POSTOPKI ZA IZDELAVO MAGNETNIH MATERIALOV

33. KERAMIŠKA TEHNOLOGIJA

Eksploimentalne vaje

1. MERJENJE GOSTOTE MAGNETNEGA POLJA S HALLOVIM MERILNIKOM
2. MERJENJE SPREJEMNE KARAKTERISTIKE IRSPREJEMNIKA, FAKTORJA DUŠENJA PRI UMETNEM OPTIČNEM VLAKNU IN KOAKSIALNEM KABLU
3. ZVOČNA MOČ PO STANDARDU ISO 3745